

Archeologisch bureauonderzoek 'Broeckgouw' te Edam, Gemeente Edam-Volendam

Argo 116

ARCHEOLOGENBUREAU
ARGO

Archeologisch bureauonderzoek 'Broeckgouw' te Edam

Opdrachtgever:	Van Riezen & Partners
Bevoegd gezag:	Gemeente Edam-Volendam
Gemeente:	Edam-Volendam
Plaats:	Edam
Toponiem:	Broeckgouw
Onderzoeksmeldingsnr.:	4036549100
Coördinaten:	134.022/502.295 (NW) 134.151/502.227 (NO) 134.072/502.105 (ZO) 1343.980/502.153 (ZW)
Veldteam:	n.v.t.
Titel:	Archeologisch bureauonderzoek 'Broeckgouw' te Edam
Rapportnr.:	Argo 116
Auteur(s):	A. Médard
Illustraties:	A. Médard (tenzij anders vermeld)
Fotografie:	A. Médard (tenzij anders vermeld)
Opmaak:	A. Médard
Dataverwerking:	A. Médard
Datum uitgave:	Maart 2017
Versienummer:	01
Autorisatie:	J. Vaars (Archeologenbureau Argo)
ISSN:	1879-7091

Eventuele vragen over dit rapport kunnen aan de auteur worden gesteld via onderstaand mailadres:
info@archeologenbureauargo.nl

Disclaimer:

Archeologenbureau Argo en de samensteller(s) van dit rapport kunnen niet aansprakelijk worden gesteld voor eventuele schade (direct of indirect danwel gevolgschade) voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

Archeologenbureau Argo betracht de grootste zorgvuldigheid bij het uitvoeren van al haar onderzoeken. De aard van archeologisch onderzoek en in het bijzonder de steekproefsgewijze benadering die inherent is aan archeologisch vooronderzoek maakt het echter onmogelijk garanties te geven ten aanzien van de resultaten van dergelijk onderzoek.

© Archeologenbureau Argo

Archeologenbureau Argo
Oud-Zaenden 2B
1506PE
Zaandam

075-6314418
info@archeologenbureauargo.nl
www.archeologenbureauargo.nl

Inhoudsopgave

1.	Inleiding.....	4
2.	Bureauonderzoek.....	5
2.1	Doelstelling en methode.....	5
2.2	Beleid.....	6
2.2.1	Landelijk beleid.....	6
2.2.2	Provinciaal beleid.....	5
2.2.3	Gemeentelijk beleid.....	6
2.2.4	Status plangebied.....	6
2.3	Geo(morfo)logie.....	6
2.4	Bewoningsgeschiedenis.....	7
2.5	Historische kaarten.....	8
2.6	Bekende archeologische waarden.....	11
2.6.1	AMK-monumenten.....	11
2.6.2	Onderzoeken.....	11
2.6.3	Waarnemingen en vondstmeldingen.....	12
2.7	Verwachtingsmodel.....	12
3.	Samenvatting en advies.....	13
4.	Literatuur.....	14

Bijlagen

1. Stappenplan Archeologie
2. Tabel archeologische en geologische perioden
3. Afkortingenlijst

1. Inleiding

In dit rapport worden de resultaten weergegeven van een door Archeologenbureau Argo uitgevoerd archeologisch bureauonderzoek. Het onderzochte plangebied, 'Broeckgouw', is gelegen aan de Morseweg ter hoogte van nummer 49, direct ten zuiden van de sloot Volgertocht te Edam in de gemeente Edam-Volendam (afbeelding 1) en grenst aan de west- en zuidzijde aan een volkstuincomplex. Het plangebied heeft een oppervlakte van 18.521 m² en bestaat momenteel voor een groot deel uit weilanden. Het wordt doorsneden door de Morseweg, een fietspad en een tweetal sloten. Ook is er een verhard deel dat als stalling voor viswagens fungeert. In het zuidelijke gedeelte van het plangebied staat een loods t.b.v. de volkstuinen.

De aanleiding tot het onderzoek wordt gevormd door de voorgenomen bouw van een gymnasium voor de STEV (Stichting Turnpromotie Edam-Volendam).

De concrete ontwerpen moeten op dit moment nog worden opgesteld, wel zijn de stedenbouwkundige en architectonische uitgangspunten reeds beschikbaar. Hieruit blijkt dat het terrein in eerste instantie fors zal worden opgehoogd. Het gymnasium zal in het noordelijke deel van het terrein worden gebouwd (afbeelding 2), met afmetingen van 33 bij 42 meter en een hoogte van 10 meter. De ontgravingsdiepte is nog niet bekend maar zal naar verwachting beperkt blijven tot de funderingen; kelders en andere diepgaande elementen zijn in principe niet aan de orde. Direct ten zuiden van het gebouw zullen een fietsstalling en een parkeerplaats worden aangelegd. De loods in het meest zuidelijke deel zal t.b.v. het ophogen van het terrein in ieder geval tijdelijk worden verwijderd; of deze wordt herplaatst is nog onduidelijk. In het westelijke deel van het terrein zal een bouwspiegelplaats worden aangelegd en mogelijk een nieuwe stallingsgelegenheid voor viswagens.

Afbeelding 1. Het plangebied (rood ingevuld) op een uitsnede van de moderne topografische kaart.

Afbeelding 2. Door de opdrachtgever geleverd plan van de toekomstige situatie.

2. Bureauonderzoek

2.1 Doelstelling en methode

De eerste fase van archeologisch vooronderzoek bestaat uit een bureauonderzoek (bijlage 1). Een bureauonderzoek kan worden omschreven als een inventarisatie van bekende of te verwachten archeologische waarden op het schaalniveau van het individuele plangebied. Het doel van een bureauonderzoek is het verwerven van informatie aan de hand van bestaande bronnen over bekende of te verwachten archeologische waarden binnen een omschreven gebied. Het resultaat is een standaardrapport met een gespecificeerde archeologische verwachting op basis waarvan een beslissing genomen kan worden ten aanzien van (eventueel) vervolgonderzoek. Het rapport bevat, waar mogelijk, gegevens over aan- of afwezigheid, aard, omvang, ouderdom, gaafheid, conservering en (relatieve) kwaliteit van archeologische waarden, ondergrondse bouwhistorische waarden en aardwetenschappelijke eigenschappen. Afhankelijk van de omvang van de toekomstige (planologische) ingreep en werkzaamheden (de aanleiding tot het bureauonderzoek) zullen aanvullende gegevens moeten worden verzameld. Archeologenbureau Argo maakt voor haar bureauonderzoeken gebruik van bodemkundige, geomorfologische, geologische, topografische en historische kaarten. Conform de verplichtingen in de vigerende Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA 4.0) worden tevens de Archeologische Monumenten Kaart (AMK) en ARCHIS (archeologische databank van de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed) geraadpleegd. Indien beschikbaar en relevant bij een bureauonderzoek, worden ook bouw- en constructietekeningen van te slopen of te wijzigen (historische) bouwwerken, gegevens van milieukundig bodemonderzoek, lucht- en satellietfoto's en het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN) geraadpleegd. Ook archiefonderzoek kan deel uitmaken van een bureauonderzoek. Hierbij moet men niet alleen denken aan onderzoek in historische archieven, ook bouwhistorische gegevens (KICH, sinds begin 2013 overgegaan in AtlasLeefomgeving) en de collectie van archeologische depots kunnen relevant zijn bij bureauonderzoek. Zo mogelijk en indien relevant wordt contact opgenomen met lokale historici, archeologisch regio-specialisten en (amateur)archeologen. De tijdens onderhavig onderzoek geraadpleegde

bronnen worden, indien deze relevante informatie hebben opgeleverd, in de komende (sub)hoofdstukken behandeld.

2.2 Beleid

2.2.1 Landelijk beleid

-Verdrag van Malta

Het is in Nederland verplicht om bij ruimtelijke besluitvorming de archeologische belangen mee te wegen. In 1992 is in Valletta het Verdrag van Malta ondertekend door Nederland. De belangrijkste uitgangspunten van het Verdrag van Malta zijn het streven naar behoud in de bodem (behoud in situ), het vroegtijdig betrekken van archeologie in ruimtelijke ordeningsprocessen en tenslotte, wanneer behoud in situ niet mogelijk is, het "de verstoorder betaalt" principe. Na het ondertekenen van dit verdrag werd, in afwachting van de implementatie in de Nederlandse wetgeving, steeds vaker al "in de geest van Malta" gehandeld.

-De Wet op de archeologische monumentenzorg (WAMZ, 1 september 2007) .

Deze wet is in feite de implementatie in de Nederlandse wet van het Verdrag van Malta inzake de bescherming van het archeologisch erfgoed. Dit geldt voor iedereen die bodemingrepen gaat (laten) uitvoeren: zowel particulieren als bedrijven, projectontwikkelaars en (lokale) overheden.

2.2.2 Provinciaal beleid

"Het archeologiebeleid van de provincie Noord-Holland richt zich op het leesbaar houden van de ontstaansgeschiedenis van de provincie. De provincie is voorstander van het bewaren van het erfgoed in de bodem (in situ). Om het behoud in de bodem van zoveel mogelijk archeologische waarden te waarborgen, zal de provincie in zowel haar eigen ruimtelijke plannen als in de plannen die zij toetst het behoud als afwegingscriterium mee laten wegen. De meeste archeologische vindplaatsen zijn onbekend, omdat ze onder het maaiveld verborgen liggen. Om te voorkomen dat de waardevolle informatie verloren gaat, moeten deze overblijfselen zo vroeg mogelijk in de planontwikkeling door een archeologisch vooronderzoek worden gelokaliseerd en gewaardeerd. Bij toetsing wordt nagegaan of bij de planvorming voldoende archeologisch vooronderzoek is verricht op basis waarvan een afgewogen besluit kan worden genomen. Wanneer behoud niet mogelijk is, wordt allereerst vastgesteld of de aantasting onvermijdelijk wordt geacht. Er moet een zwaarwegend maatschappelijk belang in het geding zijn, wil de aantasting als onvermijdelijk worden aangemerkt. Ook moet worden vastgesteld dat er redelijkerwijs geen alternatieve oplossingen voorhanden zijn. Indien de aantasting onvermijdelijk is dient de informatie van het bodemarchief te worden veiliggesteld door middel van een wetenschappelijk verantwoord onderzoek, uitgevoerd volgens algemeen geldende normen/richtlijnen KNA" (bron: provincie Noord-Holland). Ook beschikt de provincie Noord-Holland over de digitale Informatiekaart Landschap en Cultuurhistorie. Deze kaart geeft in verschillende kaartlagen informatie over landschapstypen, aardkundige waarden, cultuurhistorische objecten, archeologische verwachtingen en structuurdragers als molens, militaire structuren en historische dijken. De informatiekaart is een geografische uitwerking van de Leidraad landschap en Cultuurhistorie en een herziening van de Cultuurhistorische Waardenkaart en is te raadplegen op <http://maps.noord-holland.nl/extern/gisviewers/ilc/>.

2.2.3 Gemeentelijk beleid

Sinds de invoering en implementatie van de hernieuwde Monumentenwet, de Wet op de Archeologische Monumentenzorg (WAMZ) en de Wet Ruimtelijke Ordening (WRO) in 2007 is het archeologisch beleid bij de gemeenten komen te liggen, waarbij zij archeologische waarden volwaardig dienen te laten meewegen in de ruimtelijke planvorming.

De gemeente Edam-Volendam heeft het bevoegd gezag over het plangebied en kan in een vroeg stadium ruimtelijke ontwikkelingen sturen als ergens archeologische waarden bestaan of vermoed worden. Dit is in overeenstemming met het beleid van het Rijk. De actuele beleidsnota en bijbehorende beleidskaart zijn in 2015 opgesteld (Huskens & Nijst, 2015). Hierbij is het bodemarchief geïnventariseerd en beschreven en is het beleid bepaald.

2.2.4 Status plangebied

-Op de Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden (IKAW) is aan het onderhavige gebied een lage trefkans toegewezen.

-Uit de paleogeografische kaarten op de Informatiekaart Landschap en Cultuurhistorie van de provincie Noord-Holland blijkt dat voor het plangebied een theoretische verwachting bestaat op het aantreffen van archeologische resten daterend vanaf de Late Middeleeuwen.

-Uit de beleidskaart van de gemeente Edam-Volendam blijkt dat het plangebied binnen categorie 7 valt, een gebied dat vrij is van archeologiecriteria. Het betreft gebied 'EdVo26', de Zuidpolder. Wel grenst het direct aan een gebied uit categorie 4, alwaar archeologisch onderzoek wordt vereist bij plannen groter dan 2.500 m² en dieper dan 40 cm.

2.3 Geo(morfo)logie

Bij het opstellen van een archeologische verwachting wordt veelvuldig gebruik gemaakt van de relatie die bestaat tussen de situering van de archeologische vindplaatsen en het landschap, of zelfs specifieke landschapselementen. Deze relatie (locatiekeuzefactoren) verschilt per archeologische periode en per complextype.

In het Pleistoceen (ca. 3 miljoen jaar geleden tot ca. 10.000 jaar geleden) zijn zandlagen afgezet van

Archeologisch bureauonderzoek 'Broeckgouw' te Edam

honderden meters dikte. Deze liggen nu in de regio vanaf ca. 30 meter onder maaiveldniveau. Het landschap van de omgeving van het plangebied is echter grotendeels ontstaan in de daarop volgende periode, het Holocene, van ca. 10.000 jaar geleden tot nu. Na het einde van de laatste IJstijd, het Weichselien, werd het klimaat steeds warmer. Hierdoor begonnen de ijskappen te smelten, met een snelle stijging van de zeespiegel als gevolg en een sterke kusterosie. Door de stijging van de zeespiegel steeg ook het niveau van het grondwater, waardoor achter de strandwallen 'wetlands' met moerassen en zoetwatermeren ontstonden waarin riet- en zeggeveen ging groeien (de Nieuwkoop formatie). Omdat de zee in perioden van hoog water landinwaarts doordrong werden ook kleilagen afgezet. Ongeveer 5500 jaar geleden nam de invloed van de zee steeds meer af en groeide het hoogveen onbelemmerd. Met de middeleeuwse ontginning van het gebied (vermoedelijk vanaf de tweede helft van de 10e eeuw na Chr.) waren niet meer de natuurlijke geologische processen maar werd de mens de meest invloedrijke factor op het landschap.

Het plangebied is gekarteerd als "ontgonnen veenvlakte, al dan niet bedekt met klei of zand" (code 1M46) op de geomorfologische kaart. Op de bodemkaart valt het binnen een wegens bebouwing ongekarteerde zone, maar grenst het aan de noordzijde direct aan een zone met waarveengronden op veenmosveen (code KVs-II). Het kan ook (deels) tot een zone behoren met waarveengronden op zeggeveen, rietzeggeveen of (mesotroof) broekveen (code KvC). Het plangebied maakt deel uit van archeoregio 12, het Hollands veen- en kleigebied.

2.4 Bewoningsgeschiedenis

Op grond van de geo(morfo)logische gesteldheid van het onderhavige plangebied bestaat er een kans op het aantreffen van archeologische resten daterend uit de Late Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd. Oudere bewoning van het gebied is zeer onwaarschijnlijk, aangezien de omgeving vóór de laatmiddeleeuwse ontginning een nauwelijks begaanbaar hoogveenmoeras was. Hoewel dit zeer moeilijk archeologisch is aan te tonen is het plausibel dat men het gebied al vóór de ontginningen geregeld betrad, onder meer om te jagen en te vissen. Het moeras moet daar, door de rijkdom aan wild en vis, zeer geschikt voor zijn geweest. Ook is het mogelijk dat, zoals van de Zaanstreek bekend is, boeren al enkele eeuwen voor de ontginningen 's zomers door het (relatief drogere en daarom beter begaanbare) moeras trokken om hun vee te laten grazen. Als dit inderdaad ook hier het geval was zullen deze rondtrekkende boeren zodoende belangrijke kennis over de veengebieden en de toegankelijkheid daarvan hebben vergaard. De omgeving van Edam en Volendam is in de Late Middeleeuwen ontgonnen, vermoedelijk vanaf de tweede helft van de 10e eeuw. Door de toegenomen bevolkingsdruk in de reeds bewoonde delen van Noord-Holland (met name het kustgebied) zagen boeren zich genoodzaakt nieuwe grond te ontginnen. De boerenkolonisten trokken de veenmoerassen binnen en ontwaterden het gebied. Dit leidde tot het ontstaan van het 'slagenlandschap': er werden lange, evenwijdige sloten gegraven waar het water uit het veen kon stromen met, haaks erop, kleinere dwarsloten. De gegraven sloten waterden af op de dichtstbijzijnde natuurlijke riviertjes. Op het ontgonnen land vestigden de boeren hun boerderijen en verbouwden zij hun gewassen. In de omgeving van Edam en Volendam was er "echter geen standaard lintvorm: soms lag het lint direct langs de ontginningsbasis, in andere gevallen meer in het land op enige afstand ervan; sommigen linten waren zeer dicht bebouwd, andere juist meer gespreid en ook de omvang van de nederzetting kon variëren" (Hupkens & Nijst, 2015). De ontgonnen delen werden van het onontgonnen hoogveenmoeras gescheiden door brede sloten, de 'gouw' of 'wetering'. Keerzijde van de ontginning was dat het veen door de ontwatering inklonk waardoor de bodem fors daalde en het land weer natter werd. Ook bleef de zeespiegel nog stijgen, tot enkele centimeters per jaar. De grond raakte weer ongeschikt voor het verbouwen van graan en werd voortaan gebruikt om het vee te laten grazen. Er werden terpjes opgeworpen waarop boerderijen werden gebouwd. Aan het einde van de 12e eeuw was het land in de hele streek zodanig laag komen te liggen dat men genoodzaakt was dijken te bouwen tegen het oprukkende water. Bovendien vonden naast de voor de landbouw schadelijke zoetwateroverstromingen uit de sloten ook steeds meer nog schadelijkere brak- en zoutwateroverstromingen plaats; niet alleen werd de Zuiderzee (de vroegere "Almaere") steeds groter, deze werd ook steeds zouter (Bos, 1988). De aanleg van dijken en dammen werd grootschaliger aangepakt. Daarbij werd de regio Waterland (waaronder onderhavig gebied) in 1282 opgenomen in het graafschap Holland, met een meer gestructureerde organisatie als gevolg. Tegelijkertijd verschoof de bewoning. In eerste instantie werden twee dijkkringen aangelegd: de Zeevangse en de Waterlandse dijkkringen. Het terpdorpje Edam (bij de dam aan de Ee / IJe) viel binnen de dijkkring van de Zeevang. Het veenweidegebied ten zuiden van Edam lag echter buitendijks. Later, in de 14e eeuw, werden de buitendijkse gebieden alsnog ingedijkt, waarbij beide eerdere dijkkringen werden samengevoegd en het stelsel van de Noorder IJ- en Zeedijken ontstond. Hoewel het gebied hierdoor beter tegen overstromingen werd beschermd zijn er in de loop van de eeuwen diverse dijkdoorbraken geweest. Ook verliep de afwatering, door de verdergaande bodemdaling, steeds moeizamer. Om de polders enigszins droog te houden voor gebruik als weiland zag men zich genoodzaakt windwatermolens te plaatsen die het water omhoog konden malen en uitslaan.

Edam heeft zich in de loop van de tijd ontwikkeld van een agrarische terpnederzetting tot een haven- en overslagplaats. Het dorp kreeg in 1357 stadsrechten, groeide snel en werd al gauw het economische centrum van de Zeevang, mede door de handel en uitvoer van zuivelproducten, waaronder kaas, uit het achterland. Daarnaast zorgden de haringvangst en de scheepsbouw voor een toenemende bloei, met een hoogtepunt in de 16e en 17e eeuw.

Het plangebied zelf bevindt zich in de Zuidpolder, op ruim een kilometer afstand van de historische

dorpskern van Edam.

2.5 Historische kaarten

Er zijn verschillende historische kaarten aan de hand waarvan de latere ontwikkeling van het gebied kan worden geïllustreerd. Historische kaarten zijn echter niet altijd even betrouwbaar. Deze zijn vaak een sterk vereenvoudigde weergave van de werkelijkheid. Lang niet alle huizen en gehuchten werden weergegeven; vaak volstond men met een schetsmatige weergave van de belangrijkste steden en dorpen waarbij enkel de belangrijkste gebouwen werden geschetst (kerken, kastelen, etc.) en wat bebouwing. Soms staat enkel de naam van een gehucht vermeld, zonder dat er bebouwing wordt weergegeven. Bovendien laat de schaal naar de huidige maatstaven vaak te wensen over. Een nieuwe kaart betekent overigens lang niet altijd dat de kaartenmaker werkelijk de situatie in zijn tijd heeft weergegeven. Niet zelden werden nieuwe kaarten op basis van (veel) oudere exemplaren van andere kaartenmakers vervaardigd.

De eerste beschikbare kaart, Waeterland, dateert uit ca. 1530 en geeft een algemene indruk van de regio (afbeelding 3). De naam Edam is goed zichtbaar, het dorp werd gezien de weergegeven grootte in vergelijking met de omringende dorpen duidelijk belangrijker bevonden. De bedijking langs de Zuiderzee is duidelijk aangegeven.

De kaart van Joost Jansz. Beeldsnijder uit 1575 (afbeelding 4) is wat betreft de bebouwing vergelijkbaar met de voorgaande kaart en geeft een algemene indruk van het gebied. De dorpen zijn sterk vereenvoudigd weergegeven en worden bij naam genoemd. Er wordt per dorp een belangrijk gebouw geschetst en een cluster huizen. De grootte van het cluster varieert naargelang de grootte en/of het belang van het dorp. Zo zien we dat Edam aanzienlijk groter was dan de omringende dorpen. De wegen, dijken, meren en rivieren zijn getekend en de strokenverkaveling is globaal ingeschetst.

De kaart van "T Hoogh-Heemraetschap van de Uytwaterende Sluysen in Kennemerlant ende West-Friesland" van Dou uit 1680 (afbeelding 5) is gedetailleerder dan haar voorgangers. Hoewel de kaart nog niet genoeg details biedt om de exacte ligging van het plangebied te plotten is de globale ligging wel herkenbaar, in een zone zonder bebouwing waar de percelen vermoedelijk in gebruik zijn als weilanden.

Op de kadastrale minuutkaarten uit 1811-1832 (afbeelding 6) wordt de bebouwing nauwkeuriger weergegeven. Deze kaarten zijn, hoewel zeker niet altijd feilloos, in de regel vrij betrouwbaar. Aanwezige bebouwing wordt in principe altijd weergegeven, al is de exacte locatie binnen een perceel niet altijd even nauwkeurig. Het plangebied valt binnen perceel 124, dat onbebouwd was en in gebruik was als weiland. Dit perceel was, net als beide direct ten zuiden van perceel 124 gelegen percelen 122 en 123, eigendom van Pieter Dekker, boer van beroep.

Op het het Bonneblad uit ca. 1900 (afbeelding 7) is het plangebied nog steeds onbebouwd.

Afbeelding 3. Detail van de kaart 'Waeterland' uit ca. 1530 (auteur onbekend).

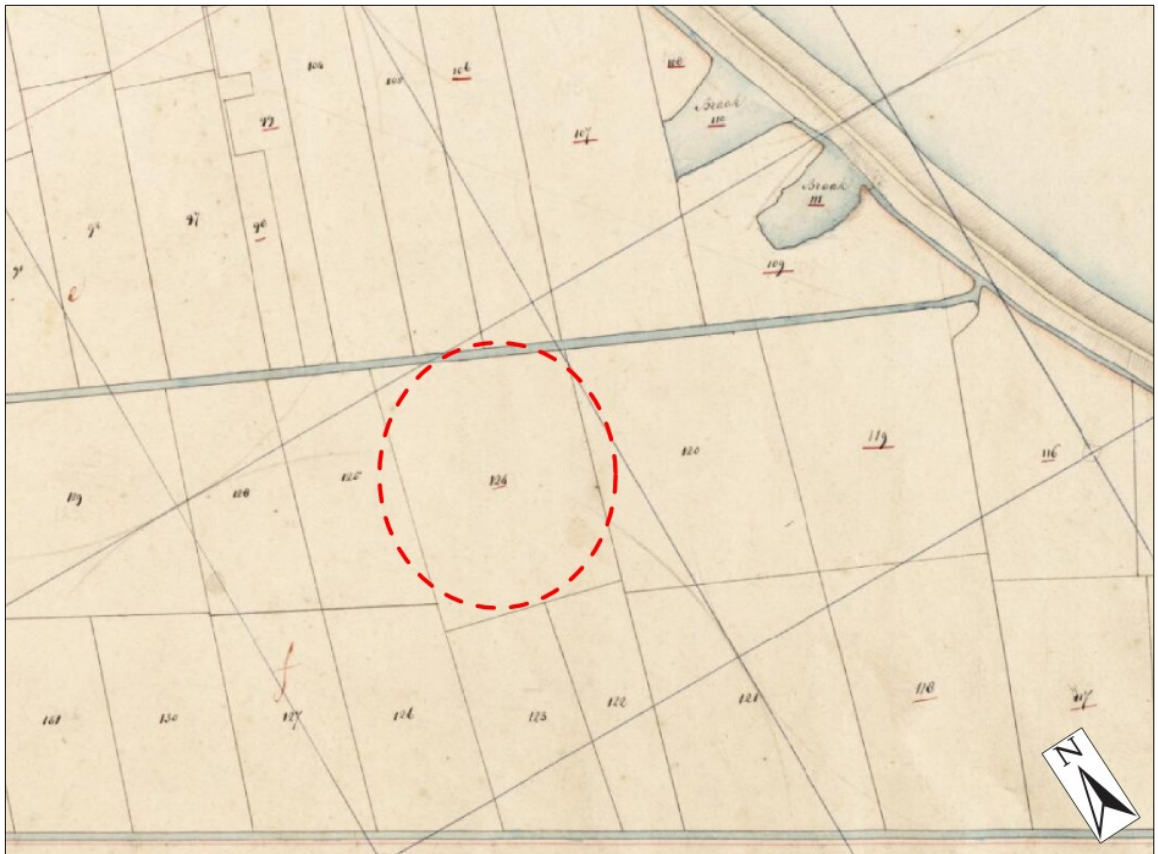

Afbeelding 4. Uitsnede van de kaart van Beeldsnijder uit 1575.

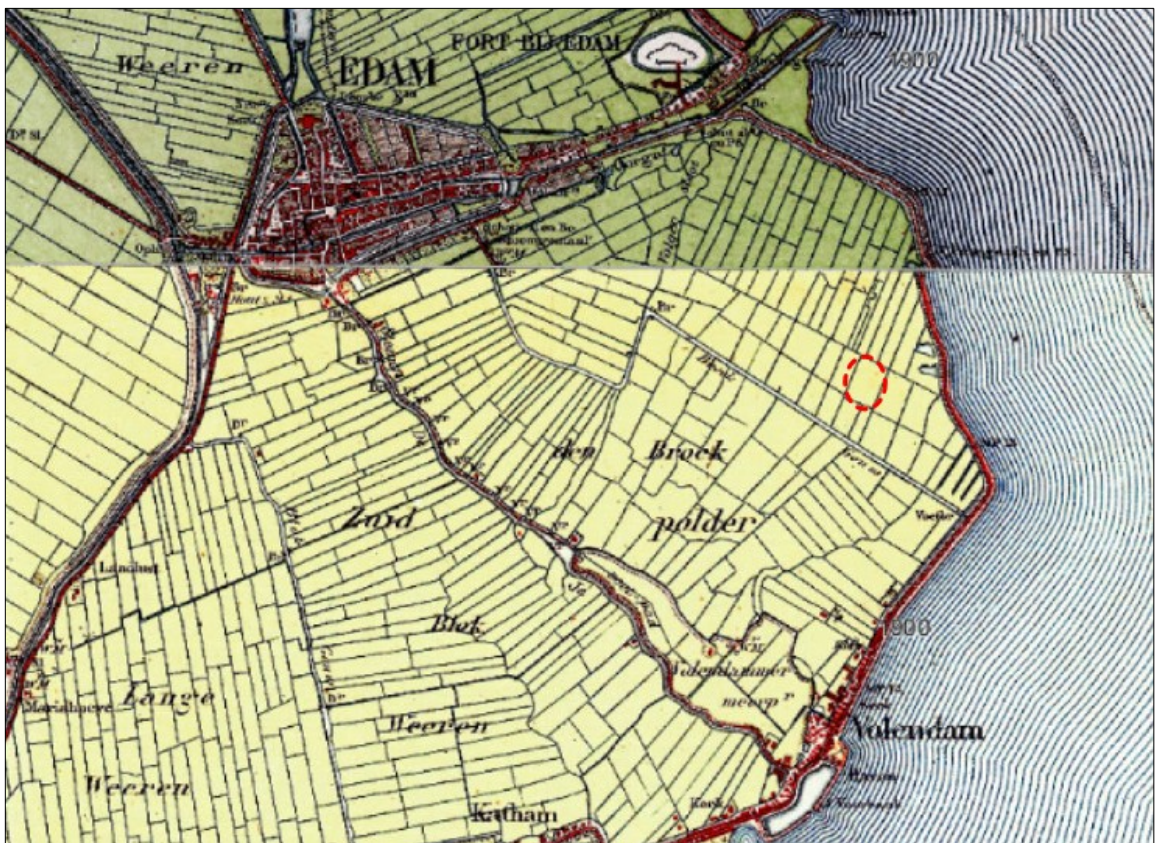

Afbeelding 5. Uitsnede van de kaart van Dou uit 1682. De ligging van het plangebied is, bij benadering, roodcirkeld.

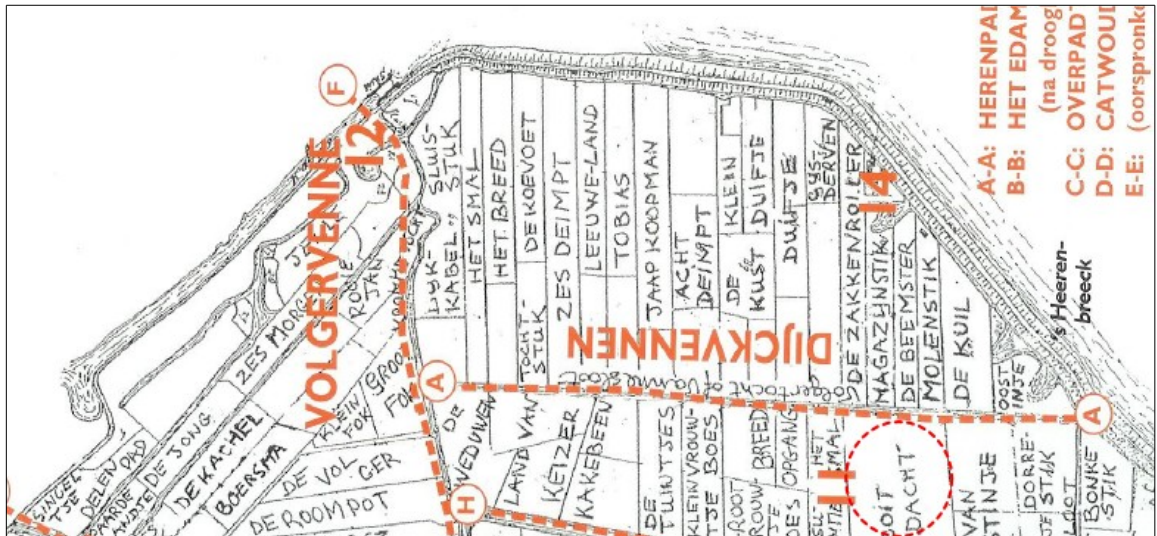
Archeologisch bureauonderzoek 'Broeckgouw' te Edam

Afbeelding 6. Uitsnede van de kadastrale minuutkaart uit 1811-1832 (Edam, Noord-Holland, sectie C, blad 01). De ligging van het plangebied is, bij benadering, in het rood aangegeven.

Afbeelding 7. Uitsnede van het Bonneblad uit ca. 1900. Het plangebied is, bij benadering, in het rood aangegeven.

Afbeelding 8. Overzicht van de perceelsnamen uit de periode 1825-1878 in de Zuidpolder, met het Herenpad dat met de letters A-A is weergegeven. Het plangebied valt binnen het roodomcirkelde perceel. Uit: Koning & Koning, 2002.

Uit historische bronnen is bekend dat in de afgelopen eeuwen een "delenpad" langs de Volgertocht (en hiermee langs de noordzijde van het plangebied) heeft gelopen. Planken maakten het mogelijk om de sloten over te steken. Dit delenpad werd hier "Herenpad" genoemd en werd waarschijnlijk gebruikt door de boeren die hun vee aan de aanlopende percelen lieten grazen (Bootsman, 1983).

2.6 Bekende archeologische waarden

Archis is nagelopen op bekende archeologische waarden en eerder uitgevoerde onderzoeken. Er is gebruik gemaakt van de informatie van Archis II en van de meest recente beschikbare downloadbare gegevens van Archis III. Alle relevante informatie over monumenten, onderzoeken en waarnemingen binnen een straal van ca. 1 km om het onderzoeksterrein is geraadpleegd.

2.6.1 AMK-monumenten

Binnen een straal van ca. 1,5 km om het plangebied bevinden zich verschillende AMK-monumenten.

-AMK-nr 14681, op ca. 200 m ten oosten van het plangebied, is een monument van archeologische waarde. Het gaat om de Zuidpolderzeedijk die een onderdeel vormt van de Noorder Y en Zeedijk en die bijdraagt aan de bewonings- en ontginningsgeschiedenis van het gebied.

-AMK-nr 14649, op ca. 1200 m ten noordwesten van het plangebied, is een monument van hoge archeologische waarde. Dit monument betreft de historische kern van Edam zoals vastgesteld op grond van historisch kaartmateriaal uit 1849-1859. De archeologische waarde bestaat uit de reeds aangetroffen of te verwachten aanwezigheid, boven of onder de grond, van bouwhistorische resten en archeologische sporen en voorwerpen. Samen bevatten zij een veelheid aan historische informatie over de ouderdom en ruimtelijke ontwikkeling van de stads- of dorpskern.

-AMK-nr 14648, op ca. 900 m ten zuiden van het plangebied, betreft de historische kern van het dorp Volendam, eveneens een monument van hoge archeologische waarde.

2.6.2 Onderzoeken

Binnen een straal van ca. 1 km om het plangebied is een aantal onderzoeken genoemd in Archis. Het gaat met name om bureauonderzoeken en booronderzoeken. Bij een deel hiervan ontbreken de inhoudelijke gegevens. Deze onderzoeken worden hier niet nader besproken. De meeste onderzoeken zijn in de dorpskernen van Edam en van Volendam uitgevoerd en bevinden zich derhalve buiten de straal van ca. 1 km.

-Het plangebied grenst aan de noordzijde direct aan een grootschalig bureau- en booronderzoek dat een groot deel van de Zuidpolder beslaat (zaaknummer 2093618100). In het bureauonderzoek werd bepaald dat de kans op het aantreffen van archeologische resten in dat gebied laag is. Het betreft met name sporen van laatmiddeleeuwse landbouwactiviteiten vanaf de 11e en mogelijk 10e eeuw. Daarnaast kunnen er ook sporen van ontginningsboerderijen uit de 11e en mogelijk 10e eeuw en van woonterpen uit de 11e tot en met 13e eeuw worden aangetroffen. Tenslotte kunnen er sporen worden aangetroffen van een windmolen en een pad ("delenpad") uit de Nieuwe Tijd. Om dit te toetsen is een booronderzoek uitgevoerd, waarbij ca. 350 boringen zijn gezet. De lage verwachting werd met het booronderzoek bevestigd aangezien er voor het grootste deel van het plangebied geen archeologische indicatoren werden aangetroffen. Er zijn slechts twee mogelijke vindplaatsen aangeboord: een mogelijke middeleeuwse huisplaats en een vrijwel zekere standplaats van een postmiddeleeuwse molen (Groot, R. de, J. Huizer & M. Zaalberg, 2005). Deze bevinden zich echter op ruimte afstand van het plangebied van onderhavig

Archeologisch bureauonderzoek 'Broeckgouw' te Edam

bureauonderzoek. De boringen die direct ten noorden van onderhavig plangebied zijn gezet hebben geen bijzonderheden opgeleverd.

-Zaaknummer 2450155100 op ca. 200 m ten oosten van het plangebied betreft een grootschalig bureauonderzoek dat in het kader van de dijkversterking 'Markermeerdijken Hoorn-Amsterdam' is opgesteld. Het gaat met name om de archeologische resten die langs dat tracé in of direct aan het Markermeer / IJsselmeer kunnen worden verwacht; de resultaten zijn dan ook niet relevant voor onderhavig bureauonderzoek.

2.6.3 Waarnemingen en vondstmeldingen

Binnen een straal van ca. 1 km om het plangebied zijn enkele vondsten en waarnemingen gemeld in Archis.

Omdat deze vondsten en waarnemingen behoren tot reeds hierboven genoemde onderzoeken en/of AMK-monumenten leveren zij hier geen nieuwe informatie op. Deze worden hier dan ook niet nader besproken.

2.7 Verwachtingsmodel

Op grond van de geomorfologische gesteldheid van het plangebied, de reeds bekende archeologische waarden en de historische ontwikkeling kunnen archeologische resten worden verwacht daterend vanaf de middeleeuwse ontginning van de omgeving. De kans hiertoe is echter relatief laag. Historisch kaartmateriaal heeft uitgewezen dat het plangebied lange tijd in gebruik is geweest als weiland en onbebouwd was, de kans op het aantreffen van bewoningsresten uit de Nieuwe Tijd is zeer laag. Resten van oudere, middeleeuwse (ontginnings)boerderijen kunnen echter niet uitgesloten worden maar de trefkans wordt als laag ingeschat. Op het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN) zijn geen verhogingen zichtbaar die kunnen wijzen op de aanwezigheid van een intacte huisterp in het plangebied. In 2005 is een zeer groot deel van de Zuidpolder intensief onderzocht door middel van archeologische boringen. Ondanks de ca. 350 boringen zijn in dat hele gebied slechts twee mogelijke vindplaatsen aangeboord, beiden op geruime afstand van onderhavig plangebied. Overigens is onderhavig plangebied zelf toen niet onderzocht; wel zijn direct ten noorden ervan enkele boringen gezet. Resten uit andere periodes dan de hierboven genoemde zijn onwaarschijnlijk.

3. Samenvatting en advies

In maart 2017 is, in opdracht van Van Riezen & Partners, door Archeologenbureau Argo een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd op het terrein van het toekomstige gymnsportcentrum aan de Morseweg te Edam, in de gemeente Edam-Volendam. Het onderzoek is op zorgvuldige wijze uitgevoerd conform de richtlijnen van de vigerende Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA 4.0). De aanleiding tot het bureauonderzoek werd gevormd door geplande bodemversturende werkzaamheden die een bedreiging vormden voor eventueel aanwezige archeologische waarden. Het doel van het onderhavige onderzoek was het verwerven van informatie aan de hand van bestaande bronnen over bekende of te verwachten archeologische waarden binnen het plangebied. Uit het onderzoek is gebleken dat in het plangebied slechts een lage kans bestaat op het aantreffen van archeologische resten uit de Middeleeuwen. De kans op het aantreffen van resten uit de Nieuwe Tijd is zelfs zeer laag. Uitgebreid booronderzoek in de Zuidpolder in het verleden (waaronder op een terrein direct ten noorden van het plangebied) heeft voor veruit de meeste delen van deze polder niet geleid tot een hogere verwachting. Op de gemeentelijke archeologische beleidskaart valt het plangebied binnen een zone die vrij is van archeologiecriteria. Dit betekent dat bouwplannen in principe zonder nadere maatregelen ten aanzien van archeologie kunnen plaatsvinden. De resultaten van dit bureauonderzoek geven geen aanleiding om hiervan af te wijken. Er wordt dan ook geadviseerd het terrein vrij te geven en géén vervolgonderzoek te laten plaatsvinden.

De beslissing om bovenstaand advies al dan niet over te nemen (een selectiebesluit) dient door de bevoegde overheid, de gemeente Edam-Volendam, te worden genomen.

Tot slot dient te worden vermeld dat, ongeacht dit advies en het selectiebesluit, er een wettelijke meldingsplicht bestaat (Erfgoedwet 2016) mochten er onverhoopt toch archeologische overblijfselen worden aangetroffen.

4. Literatuur

- ARCHIS2. <http://archis2.archis.nl/archisii/html/index.html> ARCheologisch InformatieSysteem, Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed (RCE).
- Bakker, H. de & J. Schelling, 1989. *Systeem van bodemclassificatie voor Nederland*. Pudoc, Wageningen.
- Berendsen, H.J.A., 1996. *De vorming van het land. Inleiding in de geologie en geomorfologie*. Assen.
- Berendsen, H.J.A., 2005. *Landschappelijk Nederland. De fysisch-geografische regio's*. Assen.
- Bootsman, C., 1983. *Het Pad. Een landweg met geschiedenis* (deel 2). Alphen aan den Rijn/Edam.
- Borger, G.J., 2000. Agrarisch veenlandschap. In: S. Barends et al. (red.): *Het Nederlandse landschap. Een historisch-geografische benadering*. Utrecht.
- Bos, J.M., 1988. Landinrichting en archeologie: het bodemarchief van Waterland. *Nederlandse Archeologische Rapporten 6, ROB*. Amersfoort.
- Groot, R. de, J. Huizer & M. Zaalberg, 2005. Inventariserend Veldonderzoek door middel van boringen, Zuidpolder te Edam . *Synthegra Archeologie Rapport 175124*. Doordrecht.
- Huskens, S. & C. Nijst, 2015. *Beleidsnota Archeologie gemeente Edam-Volendam*. SCENH / Gemeente Edam-Volendam, Volendam.
- Koning, P. & E. Koning, 2002. *Waarheid en Roddel. Volendam, dorp vol luide engelen 1850-1950*. Edam.
- Médard, A., 2011. Archeologisch bureauonderzoek Overleek ten noordwesten van nr. 1d, Monnickendam, gemeente Waterland. *Argo 11*. Zaandam.
- Médard, A., 2017. Archeologisch bureauonderzoek aan de Drs. J. van Disweg 4 te Broek in Waterland Gemeente Waterland. *Argo 112*. Zaandam.
- Molenaar, J., 1997. Zuidpolder bij Edam drastisch van karakter veranderd. In: *Oud Edam. Periodiek uitgegeven door de Vereniging Oud Edam*. Jaargang 21, nr. 2. Edam.
- N.N., 2016. *Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie 4.0*.
- Rappol, M. & C.M. Soonius (red.), 1994. *In de bodem van Noord-Holland. Geologie en Archeologie*. Amsterdam.
- SIKB, 2005. *Archeologische Boorbeschrijvingswaaier*.
- SIKB, 2005. *Archeologische Standaard Boorbeschrijvingen (ASB)*.
- Stiller, D. R., 2016. Archeologisch bureauonderzoek Oosteinde 58 te Oosterhuizen, gemeente Edam-Volendam. *Argo 101*. Zaandam.

BIJLAGE 1. Traject archeologische monumentenzorg: stappenplan

In het "stappenplan archeologie" wordt aangegeven welk traject bij planvorming bewandeld moet worden als het gaat om het inpassen van archeologische waarden en verwachtingen. Het is van groot belang om in een zo vroeg mogelijk stadium van de planvorming rekening te houden met de archeologische waarden en verwachtingen en wel voordat men aanvangt met de globale invulling van een plangebied. Het stappenplan gaat uit van een brede inventarisatie van wat er bekend is over de archeologische waarden. Op basis daarvan wordt zeer gericht ingezoomd op voor het plan(gebied) relevante archeologische informatie. Na iedere stap wordt beredeneerd gekozen voor meer diepgaand onderzoek op specifieke plekken, zodat uiteindelijk voldoende bekend is over aanwezige vindplaatsen om gemotiveerde afweging in het ruimtelijkeordeningsproces te kunnen maken.

I. Bureauonderzoek

Het doel van bureauonderzoek is het verwerven van informatie - aan de hand van bestaande bronnen - over bekende of verwachte archeologische waarden binnen of relevant voor het plangebied. Daarnaast moet het bureauonderzoek inzicht bieden in eventueel benodigd inventariserend onderzoek (stap II, zie onder). Een bureauonderzoek bestaat uit een archief- en literatuuronderzoek van archeologische en bodemkundige gegevens die bij RACM, provincie, gemeente en/of andere instanties (b.v. universiteiten, musea) bekend zijn over het betreffende gebied. Het Bureauonderzoek dient de volgende aspecten te behandelen:

- aangeven wat de aanleiding is voor het bureauonderzoek en om welk gebied het gaat. Dit in verband met het bepalen van het onderzoekskader;
- beschrijven van het huidige gebruik van de locatie op basis van beschikbare relevante gegevens;
- beschrijven van het historische grondgebruik of de historische ontwikkeling van het gebied op basis van geofysische, fysische en historisch-geografische gegevens ;
- een korte impressie over de ontstaansgeschiedenis van het landschap ;
- een impressie van de bewoningsgeschiedenis;
- beschrijven bekende archeologische waarden ;
- archeologisch waardevolle terreinen zoals deze zijn opgenomen in het Centraal Monumenten Archief (CMA) van de RACM. Dezelfde terreinen zijn tevens opgenomen op de Archeologische Monumentenkaarten (AMK) van de provincies. Archeologisch waardevolle terreinen genieten wettelijke bescherming (ex artikel 3 en 6 van de Monumentenwet) of dienen een planologische bescherming te krijgen binnen het bestemmingsplan;
- archeologische vindplaatsen zoals deze in het Centraal Archeologisch Archief (CAA) van de RCE aanwezig zijn. Clustering van vindplaatsen kan wijzen op de aanwezigheid van bewoningssporen uit het verleden;
- beschrijven van de archeologische verwachtingen en opstellen van een gespecificeerd en onderbouwd verwachtingsmodel van de verwachte archeologische waarden:
- aan de hand van de door de RACM ontwikkelde Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden. Gebieden met een hoge of middelhoge archeologische verwachtingswaarde of trefkans komen in ieder geval voor een nader archeologisch onderzoek in aanmerking;
- aan de hand van een meer gedetailleerde provinciale c.q. gemeentelijke verwachtingskaart;
- rapportage met daarin advisering ten behoeve van het vervolgetraject gerelateerd aan de verschillende stadia van het planvormingsproces.

II. Inventariserend veldonderzoek (IVO)

Het doel van het inventariserend veldonderzoek is het zeer gericht aanvullen en toetsen van de uitkomsten van het bureauonderzoek. Stapsgewijs wordt bekeken óf er archeologische waarden aanwezig zijn en zo ja, wat dan de aard, karakter, omvang, datering, gaafheid, conservering en relatieve kwaliteit is. Ten behoeve van een IVO dient een Programma van Eisen (PvE) opgesteld te worden. In principe wordt het IVO uitgevoerd op basis van een Plan van Aanpak (PvA). Het onderzoek kan bestaan uit de volgende methoden:

- non-destructieve methoden: geofysische methoden (elektrische, magnetische en elektromagnetische methoden eventueel in combinatie met remote sensing technieken);
- weinig destructieve methoden: oppervlaktekartering, booronderzoek, sondering (putjes van maximaal een vierkante meter);
- destructieve methoden: proefsleuven.

Welke methoden (kunnen) worden ingezet hangt af van de locatie en vraagstelling. De onderbouwing voor de in te zetten methoden is in het bureauonderzoek gegeven. Een inventariserend veldonderzoek moet leiden tot een waardering en een archeologisch inhoudelijk selectieadvies.

Bij weinig destructieve methoden gaat het om oppervlaktekartering en booronderzoek. Dit houdt in dat het plangebied wordt gekarteerd door middel van het "belopen" van akkers en weilanden, waarbij gezocht wordt naar aanwijzingen voor de aanwezigheid van archeologische waarden. Daarnaast wordt door middel van boringen onderzocht hoe het staat met de bodemopbouw, en of er archeologische lagen of indicatoren te onderscheiden zijn. De aangetroffen vindplaatsen kunnen vervolgens nader bekeken worden met een meer diepgaand booronderzoek. Dit levert nadere informatie over de omvang en waardering op. Soms is het nodig om in dit stadium proefputjes te graven.

Een proefsleuvenonderzoek wordt uitgevoerd indien uit de minder destructieve onderzoeksmethoden is gebleken dat er in een plangebied waardevolle archeologische vindplaatsen aanwezig zijn. Door middel van het graven van een aantal proefsleuven kunnen de exacte begrenzing, de datering en de graad van conservering van een vindplaats worden onderzocht. Uit het proefsleuvenonderzoek moet blijken of een vindplaats behoudenswaardig of zelfs beschermenswaardig is. Is dit het geval, dan zal bekeken moeten

Archeologisch bureauonderzoek 'Broeckgouw' te Edam

worden of de vindplaats ingepast kan worden in het plan. Het rijks- en ook het provinciaal archeologiebeleid gaat in eerste instantie uit van behoud van het bodemarchief in situ (ter plekke in de bodem).

Eventueel: III. Opgraven ofwel archeologisch vervolgonderzoek

Indien het niet mogelijk is een 'behoudenswaardige of beschermenswaardige' vindplaats in situ te bewaren, zal het hier aanwezige bodemarchief voor het nageslacht bewaard dienen te worden door middel van een vlakdekkend onderzoek. Alleen dan is deze stap (stap III) noodzakelijk.

Bron: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort.

BIJLAGE 2. Tabel archeologische en geologische perioden

Archeologische periode	Tijd (jaren BP)***	Geochronologisch Tijdperk*	Geochronologische Tijd**	Tijd (jaren BP)***
Nieuwe tijd	0-450	Holoceen	Subatlanticum	0-2.400
Late Middeleeuwen	450-900			
Vroege Middeleeuwen	900-1.500			
Laat-Romeinse tijd	1.500-1.620			
Midden-Romeinse tijd	1.620-1.880			
Vroeg-Romeinse tijd	1.880-1.962			
Late IJzertijd	1.962-2.200		Subboreaal	2.400-5.660
Midden IJzertijd	2.200-2.450			
Vroege IJzertijd	2.450-2.750			
Late Bronstijd	2.750-3.050			
Midden Bronstijd	3.050-3.750			
Vroege Bronstijd	3.750-3.950			
Laat Neolithicum	3.950-4.800		Atlanticum	5.660-9.220
Midden Neolithicum	4.800-6.150			
Vroeg Neolithicum	6.150-7.250		Boreaal	9.220-10.640
Laat Mesolithicum	7.250-8.800		Preboreaal	10.640-11.650
Midden Mesolithicum	8.800-9.450	Pleistoceen	Weichselien	11.650-116.000
Vroeg Mesolithicum	9.450-11.150		Eemien	116.000-128.000
Laat Paleolithicum	11.150-36.950		Saalien	128.000-238.000
Midden Paleolithicum	36.950-301.950		Oostermeer	238.000-243.000
			Onbenoemd	243.000-324.000

* Blauw = relatief koud klimaat / Roze = relatief warm klimaat
** Donkerblauw = relatief nat klimaat / Groen = relatief droog klimaat
*** BP = Before Present (Engels voor: vóór heden) is een aanduiding bij het meten van tijd. Met heden wordt het jaar 1950 bedoeld. 100 jaar BP is dus 100 jaar voor 1950, oftewel in het jaar 1850 na Chr.

BIJLAGE 3. Afkortingenlijst

AMK Archeologische Monumenten Kaart

Archis ARCheologisch InformatieSysteem: Geografisch InformatieSysteem met archeologische databank van de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed (RCE). Bevat veelheid aan gegevens omtrent eerder verricht onderzoek en vondstmeldingen in het onderzoeksgebied.

ASB Archeologische Standaard Boorbeschrijving.

C14 Koolstof (radioactieve isotoop), gebruikt voor datering.

CAA Centraal Archeologisch Archief.

CHS Cultuurhistorische Hoofdstructuur.

CIS Centraal Informatie Systeem.

CMA Centraal Monumenten Archief.

GIS Geografische InformatieSystemen.

GPS Global Positioning System.

IKAW Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden.

IVO Inventariserend Veld Onderzoek.

KICH Kennis Infrastructuur CultuurHistorie. Geografisch InformatieSysteem met cultuurhistorische databank met gegevens van drie kennisinstituten op het gebied van cultuurhistorie. Dit zijn de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, de Directie Kennis van het ministerie van LNV en Alterra (Wageningen Universiteit en Research centrum).

KLIC Kabel- en Leidingen InformatieCentrum.

KNA Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie. Op basis van het Verdrag van Malta (Valletta) moet ook in Nederland archeologisch onderzoek aan kwaliteitscriteria voldoen. Net als bij het milieuhygiënische bodembeheer werkt de archeologische sector met een erkenningensysteem (vergunningverlening) en met een op private leest geschoeide kwaliteitsborging, de KNA maakt daar onderdeel van uit.

NAP Normaal Amsterdams Peil (=officieel peilmerk).

NOAA Nationale Onderzoeks Agenda Archeologie.

PvA Plan van Aanpak.

PvE Programma van Eisen.

RCE Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

WAMZ Wet op de Archeologische MonumentenZorg.